

Яцишин О. Мотивація навчальної діяльності студентів як психолого-педагогічна проблема / О. Яцишин // Мотивація навчальної діяльності студентів як психолого-педагогічна проблема // “ПостМетодика”. Полтава: ТОВ: “АСМІ” – № 5-6 (37-38).

– 2001. – С. 81-85.

О.Яцишин

м. Вінниця

Мотивація навчальної діяльності студентів як психолого-педагогічна проблема

Мотивація займає провідне місце у структурі особистості і є одним із основних понять, яке використовують для пояснення рушійних сил і спрямованості діяльності та поведінки.

В загальнопсихологічному контексті мотивація являє собою складне об'єднання, “сплав” рушійних сил поведінки, який відкривається суб'єкту у вигляді потреб, інтересів, цілей, ідеалів, що безпосередньо детермінують людську поведінку.

Система потреб і мотивів багато в чому визначає не тільки напрямок і рівень активності людини, але й своєрідність її особистості. Як зазначає М.Рогов, особистість володіє єдиною системою мотивації і, не дивлячись на величезну різноманітність конкретних мотивів та мотиваторів, вони об'єднуються в універсальні блоки, що не залежать від змісту діяльності [9, с.92].

Мотивація, таким чином, трактується як властивість, якість особистості. Це стрижень особистості, який визначає цілісний обрис людини, її активність [10].

Мотивація школяра, мотивація студента, мотивація спеціаліста тієї чи іншої сфери діяльності є видовим поняттям по відношенню до мотивації людини. Вона складає лише частину мотиваційної сфери індивіда – ту, яка формується на певному етапі життя і пов'язана з певним місцем у системі суспільних стосунків. Головне, що відрізняє один вид мотивації від іншого полягає у різниці “соціальної ситуації розвитку” (Л.С.Виготський), у якій вона формується.

Скільки б інших видів діяльності (наукова, суспільно-політична, трудова, комерційна і т.д.) не здійснювали студенти, з точки зору суспільства, навчання залишається центральною ланкою. Оскільки навчається завжди особистість зі специфічною, притаманною саме їй системою цінностей, ефективність даного процесу у кожному конкретному випадку в значній мірі залежатиме від змісту і сили мотивації учіння.

За словами А.К.Маркової, знання мотиваційної основи конкретного процесу учіння є рівносильним знанню рушійної сили цього процесу. Жоден, навіть висококваліфікований викладач, не досягне бажаного результату, якщо його зусилля не будуть узгоджені з мотиваційною основою конкретного процесу учіння [12].

Таким чином, для того, щоб пояснити поведінку людини і впливати на неї в процесі навчання і виховання, необхідно уявляти собі структуру мотивації, вміти визначати домінуючі мотиви її діяльності. При цьому, вважає А.К.Маркова, необхідно виходити з того, що психологічне вивчення мотивації і її формування – це дві сторони одного й того ж процесу виховання мотиваційної сфери цілісної особистості учня [7, с.3].

На думку Л.І.Божович, суттю мотивації є сукупність мотивів, які визначають певну діяльність [2, с.198]. Поняття “мотивація”, зазначає В.Г.Асєєв, синтезує всі види стимулів: мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі, захоплення, мотиваційні установки і т.п. [1, с.7].

Інший підхід до розуміння мотивації міститься в її визначенні як особливого процесу, в ході якого формуються спонукання до діяльності, здійснюється вибір між різними можливими діями, регулюється і підтримується цілеспрямована активність. Якщо у першому випадку підкреслюється стійких диспозиційний характер мотиваційних утворень, то у другому акцентується процесуальність мотивації.

Мотивація виконує декілька функцій, які в своїй єдності забезпечують її центральну роль у регуляції поведінки і діяльності особистості. Це спонукальна, організуюча та смислотвірна функції. Остання надає учінню особистісний смисл

та значущість, визначає характер прояву двох інших функцій, є визначальною для мотиваційної сфери. Отже, смисл учіння визначається структурою мотиваційної сфери особистості [5, с.15].

Як показано в психолого-педагогічній літературі, навчальна мотивація формується на основі потреб особистості студентів. Існує положення про те, що в її основі лежать різного роду потреби, по відношенню до яких мотиви учіння виконують експліцитну, репрезентативну функцію. В.І.Шкуркін, зокрема, зауважує: “Потреби усвідомлюються людиною на “мові мотивів”, і тільки мотиви дають відповідь на питання, заради чого здійснюється та чи інша діяльність ” [13]. Поєднання різних потреб визначає мотиваційну спрямованість особистості в учбовій діяльності, її пізнавальну активність, наполегливість і старанність.

При цьому дослідники справедливо підкреслюють неоднозначність взаємозв'язків між потребами і мотивами. Пізнавальні потреби, наприклад, не зводяться до мотивів учіння і пізнавальних мотивів, оскільки можуть знайти своє задоволення у будь-яких інших мотивах. Такі гомогенні і гетерогенні зв'язки складають потужний спонукальний потенціал, що активізує навчальну діяльність студентів.

Загальновизнаним серед педагогів та психологів є той факт, що будь-яка діяльність, у тому числі й учіння, спонукається не одним окремо взятим мотивом, а їх комплексом, тобто є полімотивованою. Мотиви учіння утворюють складну і таку, що зазнає постійних змін, систему, в котрій поряд із загальними фундаментальними, що мають вирішальне значення (як правило, вони бувають тісно пов'язані з головними життєвими цінностями), з'являється і зникає маса інших, обумовлених особливостями життєвої ситуації. У всьому цьому різноманітті не завжди вдається розібратися навіть самій особистості, у свідомості котрої мотиви присутні як нечіткі ваблення, а інколи вони зовсім не усвідомлюються [9, с.92].

У процесі усвідомлення мотиви поведінки ранжуються згідно певної ієрархії: одні з них у загальній структурі мотиваційної сфери займають більш значуще, інші – менш значуще становище. У одних людей домінуючі мотиви

мають відносно стійкий характер – виникає стійка ієрархічна структура, в інших вони легко змінюються під впливом зовнішніх умов, у таких випадках говорять про відсутність стійкої ієрархії [4].

Якщо порівнювати ієрархічну структуру мотивів, притаманних індивіду, з будівлею, то у різних людей вона може мати дуже різну форму: і у вигляді піраміди з однією чи декількома вершинами, і з вузьким або широким фундаментом, і висока чи низька, та інші [11]. При цьому міра ієрархізованості мотивів розглядається як один з найважливіших параметрів особистості.

У той же час, не правомірно говорити про постійне домінування або застиглу ієрархію мотивів, що складають основу навчальної діяльності студентів, через те, що змінюються їх зміст та співвідношення.

Оскільки мотиви поведінки особистості, незалежно від її вікових характеристик, знаходяться у безперервній динаміці, постійно еволюціонують, оскільки вони піддаються цілеспрямованому впливу. При цьому І.Б.Красноголова підкреслює, що, оскільки метою педагога є формування певних мотивів учіння, переведення їх у бажане місце в ієрархії та досягнення позитивних змістових та динамічних характеристик, для процесу формування однаково важливими є два наступні види динаміки:

- а) на рівні всієї мотиваційної сфери (наприклад зміна ієрархії мотивів, домінування);
- б) на рівні окремо взятого мотиву (зміна його змістових та динамічних характеристик) [6, с.20].

Як зауважує А.К.Маркова, мотивація учіння складається з багатьох компонентів, які змінюються та вступають у нові стосунки один з одним (ідеали, смисл учіння, його мотиви, цілі, інтереси, емоції та інше). Тому “становлення мотивації є не просте зростання позитивного або негативного ставлення до учіння, а ускладнення структури мотиваційної сфери, спонук що до неї входять, встановлення нових, більш зрілих, іноді навіть суперечливих відносин між ними” [12, с.3].

Визнавши слідом за А.К.Марковою, що у кожного студента є як певний наявний рівень позитивної мотивації, на який можна спертися, так і перспективи, резерви її розвитку, вважаємо за необхідне вирішити питання механізму та методів формування мотивів учіння у студентському віці.

На підставі аналізу психолого-педагогічної літератури можна виділити ряд механізмів формування мотивації учіння. Суть першого з них полягає у тому, що спеціально організовані педагогом умови учбової діяльності, вибірково актуалізують окремі ситуативні спонукання, які при систематичному повторенні поступово зміцнюються та переходять у більш стійкі мотиваційні утворення. Цей механізм формування мотивів, який був названий В.Г. Асєєвим механізмом формування мотивів “знизу вгору” [1, с.73], реалізується, зокрема, в теорії учбової діяльності (Д.Б.Ельконін, В.В.Давидов, А.К.Маркова) та теорії проблемного навчання (А.М.Матюшкін, М.І.Махмутов).

Інший механізм формування мотивів учіння полягає у засвоєнні студентами спонук, цілей, ідеалів, змісту спрямованості особистості, які подаються їм у готовому вигляді та, за задумом вихователя, повинні у нього сформуватися, які сам суб’єкт учіння повинен поступово трансформувати із зовнішніх, які він розуміє, у внутрішньо прийнятті та реально діючі.

Обґрунтовуючи важливість та доцільність даного механізму формування мотивів, В.Г.Асєєв вказує на те, що “... пояснення змісту спонук, що формуються, їх співвіднесення з іншими в дуже великій мірі полегшує тому, хто виховується внутрішню смислову роботу та позбавляє його стихійного пошуку, пов’язаного не рідко з безліччю помилок” [1,с.73-74]. Це механізм формування мотивів “згори донизу”.

У концепції спільної учбової діяльності (В.Я.Ляудіс) та контекстному підході до навчання (А.О.Вербицький) мотивацію навчальної діяльності формують шляхом включення учіння у більш широку систему відношень, через зв’язування його з іншими значущими для особистості видами діяльності і спілкуванням. Таким чином, до учбової діяльності підключаються нові реальні

мотиви, які мають безумовну цінність для особистості. В теорії О.М. Леонт'єва такий механізм відомий як “зсув мотиву на ціль”.

За допомогою цих механізмів відбувається, з одного боку, свідомий педагогічний вплив безпосередньо на мотиви через переконання, пояснення, стимулювання внутрішньої роботи по самосвідомості, переосмисленню себе та оточуючого; а з іншого боку, вплив на особистість через перебудову її соціального мікросередовища, сфери та умов діяльності з наступною перебудовою мотиваційної сфери.

Будь-які методи та прийоми, метою застосування яких є підвищення змістових та динамічних характеристик мотиваційної сфери студентів, будуть спрямовані і, відповідно, матимуть вплив на певні конкретні мотиви. Таким чином, розвиток мотиваційної сфери буде результатом формування та розвитку цих певних, окремо взятих мотивів і зміни їхньої ролі та місця в мотиваційній сфері суб'єкта учіння. Це, в свою чергу, зумовлює необхідність упорядкованого логічного групування мотивів навчальної діяльності студентів і виділення таких, що є найпродуктивнішими для досягнення її ефективності.

Аналіз літературних джерел дозволяє зазначити, що кожний із дослідників, які вивчають проблему мотивації учіння, пропонує свою більш-менш детальну структуру мотиваційної сфери суб'єкта учіння, підкреслюючи при цьому значення домінуючих мотивів.

Згідно класифікації, запропонованої А.К.Марковою, мотиви учіння поділяють на пізнавальні (широкі пізнавальні, учбово-пізнавальні, мотиви самоосвіти) та соціальні (широкі соціальні, позиційні, мотиви соціального співробітництва). Своєрідність такої класифікації полягає у виділенні автором особливого, найбільш адекватного учбовій діяльності, безпосередньо пов'язаного з її змістом мотиву – учбово-пізнавального. У відповідності з трактуванням суті учбової діяльності він розкривається як “мотив оволодіння узагальненими способами дії у сфері наукових понять” [7, с.16].

Досить чітко виділяє основи для класифікації мотивів учіння Л.І.Божович. Вона зазначає, що будь-яка учбова діяльність спонукається двома видами мотивів,

які мають різне походження і, відповідно, різну психологічну характеристику. Одні з них породжуються самою учбовою діяльністю та безпосередньо пов'язані з процесом і результатом учіння. Інші лежать поза навчальним процесом. Це мотиви, які породжуються всією системою відносин, що існують між індивідом та оточуючим середовищем. Такі мотиви можуть бути як широкими соціальними так і вузькоособистісними [4].

А.О.Вербицький підкреслює, що мотиви пізнавальної діяльності, визначаючи її смисл для суб'єкта, звичайно є досить різноманітними, оскільки відображають багатоміття ситуацій, в яких здійснюється дана діяльність. Автор виділяє дві великі групи мотивів: мотиви досягнення і пізнавальні мотиви. У першій групі пізнавальна діяльність є лише засобом досягнення мети, що знаходиться поза самою пізнавальною діяльністю (широкі соціальні мотиви, зовнішні мотиви, мотиви досягнення), в другій - вона сама є метою (мотиви, що породжуються діяльністю, внутрішні, пізнавальні мотиви). У першому випадку людину цікавить процес і зміст того, що вона пізнає, а у другому – то й прагматичний результат, котрий може бути отриманий в результаті якихось пізнавальних зусиль, наприклад, позитивна чи висока оцінка на екзаменах [3,с.46]

Прагнучи визначити оптимальну структуру мотивації навчальної діяльності студентів, дослідники виявляють переваги окремих видів мотивів для її успішної регуляції. Так, в психолого-педагогічній літературі показано, що на формування особистості і її психічний розвиток постійний і стійкий вплив виявляють знання, які ґрунтуються на пізнавальному інтересі. Розвиток пізнавальної мотивації значно підвищує активність тих, хто навчається і ефективність процесу навчання. Пізнавальна мотивація є також основою розвитку схильностей людини. З її появою відбувається перебудова психічних процесів сприйняття, пам'яті, мислення та інших можливостей студентів, що сприяють здійсненню ними навчальної діяльності.

Однак, орієнтація на широкі пізнавальні і учбово-пізнавальні мотиви є більш властивою для навчання в загальноосвітній школі, одним із основних завдань якої є забезпечити засвоєння учнями основ наук. Педагогічний процес у

вищій школі має чітку професійну спрямованість, передбачає вихід за межі учбової діяльності і пізнавальної мотивації, актуалізацію важливих для майбутнього спеціаліста професійних мотивів. Учіння у вузі не може зводитися лише до засвоєння знань, - а повинно виступати формою особистісної активності, яка забезпечує формування необхідних професійних і соціальних якостей особистості. Як справедливо зазначають дослідники при відсутності у структурі мотивації навчальної діяльності студентів пізнавальних спонук таку діяльність не можна назвати у повному розумінні навчальною, а при відсутності мотивів професійного досягнення вона не є діяльністю з професійної підготовки майбутніх фахівців [6].

Таким чином, хоча пізнавальний мотив є одним із важливих в учінні, необхідно створювати психолого-педагогічні умови для того, щоб він став початком розвитку професійної мотивації та спрямованості. На початку навчання у вузі студент повинен “перестати” бути школярем, а до його закінчення – студентом, тобто учбова діяльність повинна трансформуватися у професійну з відповідною зміною потреб, мотивів, цілей, дій, засобів, предметів і результатів [8].

Література

1. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. – М.: Мысль, 1976. – 158 с.
2. Божович Л.И. Личность ее формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1968. – 461 с.
3. Вербицкий А.А. Активные обучения в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высшая школа, 1991. – 206 с.
4. Изучение мотивации поведения детей и подростков / Под ред. Л.И.Божович. – М.: Педагогика, 1972. – 351 с.
5. Клачко В.М. Формування мотивації учбової діяльності у курсантів вищих військових навчальних закладів: Дис. ...канд.пед.наук: 20.02.02. – Хмельницький, 1999.

6. Красногорова І.Б. Формування мотивів учіння студентів у процесі викладання англійської мови: Дис. ...канд.пед.наук: 13.00.04. – Вінниця, 1998.
7. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения: Книга для учителя. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
8. Матюшкин А.М. Актуальные проблемы психологии высшей школы. – М.: Знание, 1977. – 44 с.
9. Рогов М. Мотивация учебной и коммерческой деятельности студентов // Высшее образование в России. – 1998. – №4. – С.90-96.
10. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М.: Педагогика, 1976. – 416 с.
11. Словарь практического психолога / Сост. С.Ю. Головин. – Минск: Харвест, 1998. – С. 659.
12. Формирование интереса к учению у школьников / Под ред. А.К. Марковой. – М.: Педагогика, 1986. – 191 с.
13. Шкуркин В.И. Мотивы как фактор эффективности учебной деятельности студентов медвуза: Автореф. канд. дис. М., 1981. – С. 4.

Анотація.

Взаємозв'язок між когнітивним та емоційним аспектами учіння має вирішальне значення для досягнення студентами успіху в навчанні: цей когнітивний фактор передбачає афективний фактор мотивації учіння. Для успішної діяльності учіння необхідні реально діючі мотиви. У психолого-педагогічній науці визначився ряд підходів до вирішення проблеми мотиваційного забезпечення навчальної діяльності студентів вищих учбових закладів. Дана стаття являє собою аналіз висвітлення проблеми учіння у психолого-педагогічній літературі. Автор розглядає існуючі точки зору щодо природи і структури даного феномену, механізмів його розвитку.

Learning is an emotional experience, and the feelings that the learning process evokes will have a crucial bearing on the success or failure of students' learning activities. The relationship between the cognitive and emotional aspects of learning is of vital importance to the success of the learning experience: this cognitive factor presupposes the affective factor of students' motivation. Learning motivation, it

appears, is a complex and highly individual matter. The article is a survey of readings on the problem of students' motivation. The author considers current views on the nature and structure of the given phenomenon. The more common mechanisms of affecting, and thus improving learning motivation are regarded in the article.